

Az érdem elismerésül...

GYURÁKOVICS NORBERT

A dicsőség a keresőt kerüli, a kerülőt keresi
(magyar közmondás)

Bevezető

A kitüntésekről, az elismerés tán legismertebb formájáról már több kötet megjelent. Ezek részint egy adott korszak kitüntetési rendszerét mutatják be, az alapítások körülményeivel, az adományozások feltételeivel, a kitüntetések leírásával, helyenként statisztikával kiegészítve. Más művekből egy-egy jelentősebb gyűjtemény létrejöttéről, fejlődéséről s annak legszebb, legbecsesebb darabjairól szerezhethetünk információt. Ritka az olyan szerző, aki felvállalja azt a cseppet sem könnyű feladatot, hogy teljes egészében bemutassa a kitüntetések történetét a kezdetektől indulva a mű megszületésének időpontjáig. Ezért – úgy vélem – nem érdektelen a téma iránt érdeklődők számára bemutatni ezek esszenciáját. Megismertetni a kitüntetések kialakulását, hazánk kitüntetésrendszerének korról korra való változását, megismertetni az olvasót ezek jelképeivel, viselési szabályaival, alapítási és adományozási körülményeivel, s végül egy rövid ízelítőt nyújtani gyűjteményünk legérdekesebb darabjaiból.

A gyűjtemény első darabjait még Gönczi Ferenc múzeumteremtő igazgató szerezte be. Az anyag vásárlással, gyűjtéssel, az utóbbi évtizedben leginkább magán-személyek ajándékozásának köszönhetően, ha lassan is, de máig fokozatosan bővül. Jelenleg mintegy 7000 darabot számlál. A kollekció sajnálatos módon megszűnt az ország területén dúló fegyveres konfliktusokat, számos becses tárgy veszett el ekkor. Ezek pótlása, leginkább az intézmény szerény költségvetéséhez képest horribilis anyagi vonzatuk miatt napjainkban csak pályázati pénzekből lehetséges.

A kezdeti időkben nyilvántartásba vett darabok mellett sok nem került azonnal leltározásra, hanem későbbi időkre – 1960-as évek végére – húzódott, ezért sok esetben nem tudjuk – illetve akik ezek leltározását végezték – többnyire nem tudhatták, hogy az adott kitüntetést ki s milyen érdem(ek)ért viselhette, ki s milyen módon juttatta el múzeumunk részére. Gyakran, talán a fellelhető szakirodalom hiánya miatt, nem került meghatározásra a kitüntetés precíz elnevezése sem, pedig ennek megléte a feldolgozó munkát mindenképp gyorsítaná. E hiányosság mihamarabbi megszüntetésére törekszünk.

A történeti gyűjtemény numizmatikai anyagának (érmék, kitüntetések, jelvények és kitűzők) ugyan csak csekély hányadát – mintegy 5%-át – képezik a kitüntetések, erkölcsi értékük alacsonyabb számukhoz mérve mégis jelentős. Ha ismerjük azt a korszakot, amelyekben megteremtették őket, ha tudjuk miért s kinek adományozták, akkor az érmékben materializálódott for-

mában megismerhetjük, hogy mely éraban milyen emberi értéke(ke)t jutalmazott a hatalom.

A tanulmány utolsó részében intézményünk, ezen belül is az újkortörténeti numizmatikai gyűjtemény egyes értékes darabjai kerülnek szóba, példaként a verifikálás módját is illusztrálják. Ahol erre megfelelő forrás állt rendelkezésre, bemutatom az adott kitüntetés megszületésének körülményeit, adományozásának feltételeit. Mivel a területi viszonyok nem teszik lehetővé, hogy a teljes kollekciót, vagy akárcsak az annak gerincét alkotó darabokat bemutassam, ezért ez csupán egyfajta ízelítő. Itt jegyezzük meg egyúttal azt is, hogy a teljes gyűjteményt, a feldolgozás elkészültével, katalógusban érdemes lenne közzé tenni.

A kitüntetések története

A kitüntetés érdeméért járó társadalmi elismerés, erkölcsi megbecsülés látható, viselhető jele. Köztudott, hogy a jutalmazás, az elismerés mindig ösztönzően hat(ott) az emberi teljesítményre. A hatalom birtokosai ezzel mindig tisztában voltak. Lojális alattvalóik táborának megerősítésére, bővítésére nem fukarkodtak az adományozással.

Már az ókori társadalmakban is felfedezhetők ennek bizonyos formái. Példaként hozhatók a győztesen hazatérő római hadvezérek, akiknek triumfusa az örök városban az egész hadsereg elismerését hirdette.

A rendek

A napjainkban is adományozott kitüntetések közt tán a rendjelek kialakulása a legérdekesebb. A kitüntető rend és szerzetesrend elnevezése egy tőről fakad, a legtöbb európai nyelvben a latin ordo szóból származik.

Egyházi lovagrendek

1095-től kereszties háború indul a mohamedán uralom alatt álló szent helyek felszabadításáért. A harcok miatt szükségessé vált a zarándokok, a betegek és sebesültek megfelelő ellátása, fegyveres védelme. Így kelnek életre az egyházi lovagrendek. Az idők folyamán kialakult egyfajta belső hierarchiájuk: lovagok, papok, szolgáló testvérek, akik élén a nagymester állt.

Ebben az éraban nagy jelentősége volt a ruhán, a fegyverzetten viselt megkülönböztetést és összetartozást jelző jegyeknek. Az egyházi lovagrendek tagjai jellegzetes színű és alakú keresztet viseltek. Ezek az első „rendjelek”. Példaként említhetők a johanniták, akik fekete csuhájukon egyszerű fehér, vágott latin keresztet hordtak. E formát – mint a máltai kereszt – a későbbi századok számos kitüntetéséhez felhasználják.

1291-ben a Jeruzsálemi Királyság székhelyének elvesztésével a lovagrendek kiszorulnak a Szentföldről, s ezzel együtt elhalványulnak azok az indítékok, melyek e rendeket létrehozták. Közülük sok megszűnt, a napjainkban még létezők többsége karitatív tevékenységet folytat.

Világi lovagrendek

Az egyházi lovagrendek befolyásának csökkentésére törekvő uralkodók, saját vezetésük alatt álló zártkörű szervezeteket hoznak létre. Ezek célja: az uralkodót és céljait támogató, uralmát erősítő korszak, ám befolyásos nemesek szövetsége a feudális államhatalom védelmére. E lovagrendek magukon viselik a dinasztikus változások, történelmi és politikai események nyomát.

A névadások, az alapítási körülmények érdekesek, bár hitelességük kétséges.

A rendeket többnyire címerálatokról (pl.: sas, sólyom, oroszlán, sárkány), védőszentekről (pl.: Szent György, Szent István, Szent Hubertus) nevezték el. Egyesek – mint pl.: Bath Rend, Térdszalagrend – eredete ma még részben tisztázatlan.

E rendeknél jelennek meg az ékszer jellegű rendjelvények.

A társadalmi haladás hozza magával az uralkodói lovagrendek helyébe lépő, nem nemesek számára is elérhető, kitüntetési szervezetek létrejöttét.

Az érdemrendek

Az abszolutizmus feltételeinek kialakulásával az uralkodóknak inkább hű alattvalókra volt szükségük, mint lovagrendekre.

A lovagrendeknél még nem válik szét a katonai, a politikai, a gazdasági érdemek elismerése. XIV. Lajos a Szent Lajos Katonai Rend létrehozásával e téren újat alkot, s csak hadi érdemek elismeréseként adományozza. Követői is akadnak, s a 18. századtól kezdve megszorodnak az ilyen jellegű kitüntetések.

A katonai rendek megjelenése után kialakulnak a nem katonai jellegű érdemrendek, ám ezeket – mivel a nemesi származás még mindig követelmény – nem illethetjük a polgári jelzővel.

A korábbi patinás lovagrendek megújulnak: korszerűbb alapszabályokat kapnak, s osztályokra tagolódnak.

A kitüntetéstörténetnek is megvolt a saját forradalma Franciaországban. A régi rendeket eltörölték, s létrejött az első klasszikus – I. Napóleon nevével fémjelzett – polgári érdemrend, a Becsületrend. Később alapszabállyal látják el, majd fokozatait bővítik. Ez ma Franciaország legmagasabb kitüntetése.

A 19. században az érdemek differenciált elismerésére e rendeket gyakorta 5–7 osztállyal alapítják, a régebbi alapításokat alsóbb fokozatokkal vagy a rendekhez csatlakoztatott éremmel, illetve kereszttel bővítik.

Általános polgári érdemekért adományozható rendeket hadidíszítményes fokozatokkal gyarapítják, sőt az eleve kettős, külön katonai és külön polgári érdeme-

kért adományozható osztályokkal működő érdemrendeket is létrehoznak.

Az általános érdemrendek mellett megjelennek a speciális kitüntetések a tudományos, a művészeti, az irodalmi teljesítmények elismerésére.

Az 1. világháború a kitüntetések számának jelentős gyarapodását hozza.

A világegést követően a régi, nagy monarchiákkal együtt tűnnek el rendjeleik, kitüntetések is.

A Szovjetunió megalakulása előtt megjelenik az első szocialista kitüntetés, melyet azután számos követ. E kitüntetési rendszer jellegzetessége, hogy módot ad kollektívák elismerésére is.

A 2. világháborúban a szembenálló felek mindegyikénél megszorodnak a kitüntetésalapítások, adományozások. Több országban megjelennek a kifejezetten antifasiszta tevékenységért adományozható kitüntetések.

A világegést követően ismét számtalan kitüntetés eltűnik a palettáról. A népi demokráciák új típusú kitüntetési rendszert alkotnak. Az első alapítások egyrészt az ún. felszabadulásra, társadalmi változásokra utalnak, másrészt bizonyos történelmi hagyományokat idéznek.

Az érem, mint kitüntetés

A szakirodalom az első emlékéremnek azt a 15. század közepéről való, mindkét oldalán megmintázott, lapos domborművet tartja, amelyet Antonio Pisano VIII. Palaiologosz János bizánci császárról készített. Néhány évtized alatt kibontakozik egy új művészeti ág napjainkig is tartó virágkora.

Később a reneszánsz portrééremek nem próbálják a valóságot megszépíteni, csupán a névadó személyt jelenítik meg a maga valójában. A reneszánsz statikusságát a barokk dinamikussága váltja fel, amely az éremtől is megköveteli a sokalakos jeleneteket, a részletezést, a pompa megjelenítését.

Az éremművészek megalkotják a sorozatokat, a portrék kezdetben képzelet szülte lények.

Az 1500-as évektől veréssel állítják elő az érmekeket, megteremtve ezáltal a sorozatgyártás feltételét is. Az érmék feliratuk, ikonográfiájuk által kifejezett mondanivalójukkal a propaganda eszközei is voltak, különösen a nagy tömegben kibocsátott, olcsóbb darabjaik révén.

A 16. század végén német földön megjelennek az uralkodók által adományozott érmek, melyek a kitüntetés funkcióját is ellátják. Ezeket a portréval ellátott érmekeket többnyire ajándéknak szánták, vagy azt viszo-

A kitüntetési érem kétféle lehet:

1. Az emlékéremhez közelebb álló, valamilyen történelmi eseményhez köthető (békekötés, koronázás, házasságkötés, stb.), ajándéknak szánt vagy csatában résztvevő katonáknak emlékül, kitüntetési jelleggel adott érem. Ezek többször, ugyanabban a formában nem fordultak elő. (Pl.: Erzsébet angol királynő érme, a Spanyol Armada leverésének emlékére.)

2. A rendjelekhez közelebb álló rendszeresen adományozott érem. Formáját, az érdemeket (melyekért adható), az időpontot (amikor kiosztásra kerül), esetleg időszakosan kiadható példányszámot is rögzítő szabályai vannak. Az adományozás az uralkodótól származik, s az adomány látható, viselhető jele az uralkodó kegyének.

A jutalmazás, az elismerés motivációs erejét felismerő uralkodók megalapítják jutalomérmeiket. Ez a forma a 18. századtól állandósul.

A 19. században a kitüntető érem új szerepkörrel bővül: kiállítási díjéremként is kiosztásra kerül. Az éremmel való díjazásban nagy lehetőségek rejlenek, mivel viszonylag könnyen sokszorosítható. Így a század második felében itthon s külföldön számtalan kitüntető érem lát napvilágot. Egy részüket az uralkodó elhatározása hívta életre, más részüket a megfelelő minisztérium.

A különböző gazdasági, művészeti, kulturális és sportegyesületek a munkájukat kiválóan végző tagjait, az iskolák kitűnő tanulmányt vagy sportteljesítményt elért tanulóikat éremmel jutalmazzák. Ehhez járult még a számtalan gazdasági kiállítás, ahol szinte kizárólag érem a jutalom. Az emlékérem, mint kitüntetés ezzel elérte népszerűsége csúcsát. E korszakra jellemző, hogy a kitüntető rendek legalsó osztályai érmek.

A 16. század kitüntető jellegű érmeinek formai megoldása ötvösművészeti. A német, osztrák, francia példányokat aranyból öntötték, zománcozással, ékkövekkel díszítették, melyek így drága és dekoratív ajándékok voltak. Ám az érem képe, ábrája többnyire egyszerű volt. Ezen érmeiket az uralkodók környezetükben élő alattvalóiknak adományozták. A későbbiekben sem változik a kitüntető érem ábrájának egyszerűsége, közérthetősége. Mivel az érmek a kitüntetések alsóbb fokozatai voltak, a társadalmi rétegződés alacsonyabb fokán lévő személyek kapták, ezért ábrázoltak a köztudatban már ismert jelképeket.

Az éremmel való kitüntetés is az uralkodó vagy a társadalom megbecsülését jelzi, ezért hordhatóvá kellett tenni. A kitüntető érmek többnyire füleztettek, hogy ugyanúgy ruhára akasztva szalagon lehessen hordani, mint a keresztet. A polgári jellegű érdemekért adományozható érmek egy része fül nélküli. Ám, hogy a társadalom tudatában rögződjék az egyén kiválósága, a kereskedők, gyárosok levélpapírjaikra, pecsétjeikre rajzoltatták, termékeik címkéjére nyomtatták az elnyert cím mását.

Ki gondolná, hogy a kitüntető érmek nemcsak jelentős művészeti alkotások, hanem egyben fontos kordokumentumok is?

A modernizáció, a fejlődés hozta magával, hogy a korábbi két elismerési forma (rendjelek és érmek) mellett másfajta kitüntetések – pl.: érdem- és emlékjelek, kereszték, jelvények – is megjelentek. Ez jellemző napjainkban is.

A magyarországi kitüntetések története

Középkor

Bár legendák szólnak korábbi lovagrendekről, az első, alapítólevéllel hitelesített magyar lovagrend, a Szent György Rend létrehozása Károly Róbert nevéhez fűződik. A magyar trónért, s uralma megszilárdításáért küzdő uralkodó a hozzá hű főurak szövetségének biztosítására alapította a rendet 1326-ban. Célja: a király és az egyház védelme, a belső béke megtartása. A király nem volt híve a ceremóniáknak, s a későbbiekben már politikailag sem volt szüksége a lovagrendre. A Szent György Rend örökségét utódai sem vitték tovább.

Hosszabb életű, s jelentősebb volt a Luxemburgi Zsigmond által alapított Sárkány Rend (1408). A rend alapítólevelében nevesített lovagok az akkori Magyarország legelőkelőbb főurai, legmagasabb állami tisztviselői voltak, akikre az uralkodó politikai törekvéseiben leginkább számíthatott. Zsigmond halála után Albert és Mátyás király diplomáciájában még helyett kap a lovagrend, később már csak híre s néhány ábrázolása maradt fenn.

Akkori viszonyaink kedvezőtlenek voltak a speciális kitüntető rendek meghonosodásának, továbbfejlődésének. A török terjeszkedése aztán végképp pontot tett a magyarországi lovagrendek kérdésére.

A török uralom idején a királyi végvárok legvitézesebb katonái, csoportjai sajátos elismerési formaként nemesi címet kaphattak, felszabadulván ezáltal a földesúri szolgálat alól. E kitüntetési mód a Rákóczi-szabadságharc idején is folytatódott. A legkézenfekvőbb elismerési forma a pénzjuttatás volt, de a fejedelem által katonai kitüntetésként adományozott érmekről is tudunk.

Magyarország a Habsburg birodalomban

Magyarországon a királyi hatalmat a Habsburg család tagjai gyakorolták közel négy évszázadon át. Mivel a rendek, kitüntetések kérdése szorosan kapcsolódott az uralkodó személyéhez, ezért a család éppen uralkodó tagja magyar királyként is alapította illetve adományozta e rendjeleket, kitüntetések. A Habsburg-rendek – élükön a kontinens legelőkelőbbjének tartott dinasztikus jellegű Aranygyapjas Renddel – mindenkor rangosak voltak.

A birodalom első érdemrendjét, a Katonai Mária Terézia Rend kidolgozott tervezetét 1749-től csaknem egy évtizedig melengette a hadsereg korszerűsítésével megbízott gr. Daun tábornagy. Ellenzői az Aranygyapjas háttérbe szorulásától tartottak. 1757-ben II. Frigyes porosz seregének legyőzése adta a végső lökést a megalapításához. Vallási, származási kötöttségei nem voltak az adományozásnak, ám a kitüntetett nemességet kaphatott. A rendfelvételt kérvényezni kellett, melynek megítélése mindvégig szigorú maradt (1757–1931).

A civil hivatalos viselő „alattvalók” hű szolgálata és munkássága elismerésére a katonai rendhez hasonló,

de polgári jelleggel alkotják meg a Magyar Királyi Szent István Rendet. Mivel az érdemrend magyar kezdeményezésre született, ezért az udvarban nagyobb ellenállásba ütközött. Ám az uralkodó mindvégig ragaszkodott a rendalapításhoz, remélve, hogy a magyar nemesség pénzesládait is megnyitja e gesztusért cserébe. A rend tagjai nemesek lehettek, melynek nagymestere a mindenkor magyar király. Magyar jellegét a rendi öltözet is tükrözte. A rendi öltözet karmazsinvörös, hímzett bársony köntösből, zöld bársony, hermelines köpenyből, kócsagtollas kalpagból állt. Az alapításra József trónörökös, római királlyá koronázása alkalmából került sor (1764).

A 18-19. század folyamán az érdemrendek mellett a másfajta kitüntetések száma is megnőtt. Kiemelkedik közülük a II. József alapította "Katonai érdempénz", 1809 óta Vitézségi Éremnek hívják. Célja: altisztek, közlegények nem pénzbeni jutalmazása. A mindenkor uralkodó képmásával ellátott érmet aranyból és ezüsből készítették, s nagy becsben állt a katonák körében.

A Vaskorona rendet eredetileg Napóleon alapította. Hivatali, katonai, kulturális érdemekért adományozták. Napóleon bukását követően Ferenc császár, a rend szabályait kissé megváltoztatva, osztrák császári rendé tette.

E korszak szülötte a „Veteranis” legénységi szolgálati jelvény. Az első osztrák tömegkitüntetés a Hadsergek kereszt (ismertebb nevén: Ágyúkereszt) volt. 1814-ben I. Ferenc alapította s adományozta mindazon katonájának, akik 1813-14-ben a franciák ellen harcoltak. E kitüntetés civil párja a Polgári Díszkereszt.

Az 1848/49-es szabadságharc

A 48-as áprilisi törvények a címek, a rendek alapítási és adományozási jogát a király kezében hagyták. Mészáros Lázár magyar hadügyminiszter a délvidéki harcok megindulása után eljuttatta a magyar jellegű Vitézségi Érem tervét az udvarhoz, ám azt V. Ferdinánd – Latour osztrák hadügyminiszter javaslatára – elutasította. E magyar javaslat azonban hozzájárult a Vitézségi Érem II. „kis ezüst” fokozatának gyors megalapításához, 1848 nyarán. Így az uralkodó a magyar kérelem elutasításakor e kitüntetés meglétére is hivatkozhatott.

Még ez év októberében az Országos Honvédelmi Bizottmány megbízta Mészáros Lázárt, hogy a haza érdekében szerzett érdemek elismerésére, ösztönzésére érdemrendet terveztesse. Miután a kormány Debrecenbe költözött, alkalmas ötvösmester hiányában a zománcozott arany rendjelvényeket nem tudták elkészíteni.

Kossuth javaslatára, mindeddig egyedülálló módon, ideiglenes jelvényekkel alapították meg a Magyar Katonai Érdemrendet. Ennek 1849 márciusában közzétett alapszabálya tudatta, hogy e pót érdem-díszjeleket nemsokára valóságosakra cserélik. I. osztálya tábornokok és törzstisztek elismerésére szolgált, akik sorozatos győzelmeikkel, várak bevételével a hadművelési tervet sikerre vitték. A II. osztály elnyerésének feltétele kisebb, de önálló hadi kombinációt is igénylő akciók si-

keres végrehajtása, míg a III. osztályé kimagasló személyes bátorság tanúsítása volt. Az érdemrend, melynek fokozataival díjazás is járt, egységesen szolgálta a tisztek s a legénység elismerését, ami a korabeli katonai érdemrendeket nem jellemezte.

Az országgyűlés és a kormány a Katonai Érdemrend I. osztályú csillagát ítélte Bemnek Nagyszeben bevételéért, Görgeynek Budavár visszavívásáért, ám az utóbbi – politikai okokból – visszautasította.

A kitüntetés népszerűségét jellemzi, hogy évtizedekkel a szabadságharc leverése után egyes honvédtisztek – az eredeti tervek szerint – elkészítették, s viselték a fehér zománcozott, magyar címeres keresztet.

Az 1849-es kormány gondolt a nem fegyverrel szerzett érdemek elismerésére is egy Hadi-Polgári Érdemrend alapításával, de csak néhányat adományoztak belőle.

Az önkényuralom és a dualizmus kora

Az európai forradalmak lecsendesülése után Ferenc József, az ifjú uralkodó, aki később oly kínosan ügyelt arra, hogy rendjei megtartsák értéküket, négyfajta kitüntetést alapított egymás után.

A Katonai Érdemkeresztet olyan tisztek kaphatták, akik „háborúban belátásukkal, bátorságukkal és határozottságukkal, békében kiváló buzgalmukkal és tetteikkel különösen hasznos szolgálatot teljesítettek”.

A Ferenc József Rend adományozási feltételei közül az állam fejedelme és a haza iránti rendíthetetlen ragaszkodás mellett a földművelés, az ipar és kereskedelem eredményes fejlesztésében, a művészetek és a tudományok terén elért kiváló teljesítményt, s a szenvedő emberiségért kifejtett ténykedést emelte ki alapszabálya. A rend Arany illetve Ezüst Érdemkereszttel egészült ki, melyet koronás illetve korona nélküli fokozatokkal adományoztak.

1849-ben vezették be a "Veteranis" jelvényt felváltó tiszti és legénységi Katonai Szolgálati Jelet, amelynek fokozatai a hadseregben eltöltött évek számának megítélése szerint változtak.

1887-ben, a már 1835-ben megalapított, hasonló rendeltetésű érmet „Császári és Királyi Díszjelvény Művészetért és Tudományokért” néven újította meg az uralkodó.

A tisztikar 1890-ben új kitüntetési lehetőséget kapott, a Katonai Érdeméremet, ismertebb nevén a Signum Laudis-t.

Elhunyt felesége emlékére alapította Ferenc József azt a női rendet, melyet Erzsébet Rendnek nevezett el.

A korszak hadieseményeit jól dokumentálják a résztvevők számára készült kitüntetések, így pl.: Dán Hadjárat Emlékérme, Bosznia–Hercegovinai Emlékérem, 1912–13. évi Mozgósítási Kereszt.

Ferenc József majd hét évtizednyi uralkodásának jubileumi ünnepségeiről a kitüntetési ceremóniák sem hiányoztak. A császár a meglévő kitüntetések mellett tömegesen adományozott új, az évfordulóra készített érmekeket, kereszteteket. A Monarchia kitüntetés-ügyeire jellemző, hogy az alapítások, adományozások egy-

aránt történeti-politikai eseményekhez kötődnek.

A Habsburg kitüntetési rendszer Ferenc József uralkodásának végére kiteljesedett, de kezdetektől meglévő, országok feletti jellege változatlan maradt. Azt, hogy melyik kitüntetést milyen minőségben hozta létre egykori alapítója, s hogy a régebbieket, valamint saját alapításait Ferenc József kinek, milyen minőségben adományozhatja, e téren teljes közjogi zűrzavar uralkodott. A kitüntetések elnevezésénél, feliratozásánál az "osztrák császári" jelző és a német nyelv dominált. Ám ez egyre kevésbé felelt meg a dualista állam közjogi viszonyainak.

Az 1. világháború a kitüntetések – közülük is a hadi jellegűek – jelentős gyarapodását hozta. 1914-ben a Nemzetközi Vöröskereszt megalakulásának 60. évfordulójára létrehozzák a Vöröskereszt Díszjelvényt, s a Katonai Érdemkereszt két fokozattal bővül.

1916-ban az Érdemkereszt vas és koronás vas fokozatokkal egészült ki, megszületett a polgári érdemekért adományozható Hadikereszt.

A Monarchia utolsó uralkodójának IV. Károly nevéhez fűződik a világháború jelképévé vált Károly Csapatkereszt, Tiszti Vitézségi Érem és a Sebesültek Érme. Kitüntetései, sőt a Vitézségi Éremre is immár latin felirat került.

Forradalmak, 1918-1919

A Monarchia 1918 őszi összeomlását kitüntetési rendszere is követte. Az Osztrák Köztársaság 1919-ben az összes monarchiás kitüntetést megszüntette, s így járt el az 1919. március 21-én létrejött Magyar Tanácsköztársasági Forradalmi Kormányzótanács is. Egyik rendelete szerint: "A magyarországi Tanácsköztársaságban nincs nemesség, rang és cím, nincsenek rendjelek, érdemrendek és más hasonló kitüntetések".

A rendelkezésre álló idő azonban nem volt elegendő arra, hogy a Tanácsköztársaság vezetői saját igényeik szerinti elismerési rendszerüket megalkossák. Csupán egy rendelet közzétételéig jutottak el, mely hadi kitüntetés alapításáról szólt.

Kitüntetési rendszer a két világháború között

A tanács hatalom megdöntése után országunk ismét királyság lett, élén választott kormányzóval. Horthy Miklósnak a kedvezőtlen kül- és belpolitikai viszonyok közepe el kellett fogadtatnia magát és rendszerét, mert az országnak konszolidációra, stabilizációra volt szüksége ahhoz, hogy területi revíziós törekvéseire is szövetségest találjon. A megnyerés egyik hatásos eszköze az elismerés. Volt azonban egy kényes pont: a kormányzó jogkört meghatározó törvényekkel leszögezte, hogy a kormányzó – ellentétben a királlyal – nemességet nem adományozhatott; rendek, kitüntetések alapítását és adományozását azonban szó szerint nem tiltotta. Horthy és köre roppant kényesen kezelte az ügyet, mivel a királykérdés megoldatlansága amúgy is gyakori támadási felületet szolgáltatott a legitimista ellenzéknek. E kényszerből fakadt a korszak (1920-

1944) kitüntetési rendszerére jellemző kettősség:

– újfajta, a monarchiabeliekhez nem, vagy csak alig hasonlító, elnevezésükben a rend szót mellőző kitüntetések alapítása volt a jellemző a korszak első évtizedére; – a kor második felében a folytonosságot, paradox módon, a Habsburg-kor kitüntetéseihez való visszatérést képviselte.

Az éra elsőként létrehozott kitüntető intézménye a Vitézi Szervezet volt, tagjai egységes jelvényt (Vitézi Jelvény) viseltek.

A nyomor enyhítése érdekében tevékenykedő külföldiek elismerésére, 1922-ben Magyar Vöröskereszt Díszjelvényt alapítanak.

A kormányzó ugyancsak 1922-ben hagyja jóvá, bár alapítórendelete 1923-ban jelenik meg, azt a reprezentatív kitüntetést, melynek gondolata gróf Bethlen Istvántól származott. Polgári és katonai érdemekért bel- és külföldiek egyaránt kaphatták. A kitüntetés külseje a hagyományos, vállszalagos, csillagos rendjelformát követte. Neve: Magyar Érdemkereszt és Érdemérem. Első példányai Bécsben készültek, Magyar Érdemrendé váló előléptetése 1935-ben történt.

A Magyar Érdemkeresztet majd Érdemérmét, a Bátorsági Érmét, a Magyar Érdemérem fokozatait olyan bel- és külföldi személyek kaphatták meg, akik az ország érdekében különösen hasznos szolgálatokat teljesítettek, legyen az polgári vagy katonai érdem.

1923-ban korszerűsítették a régi, Ferenc József által alapított Katonai Szolgálati Jeleket. A rendelkezés szerint úgy kellett átalakítani a keresztet, hogy azok magukon viseljék a magyar nemzeti jelleget.

Az 1. világháború befejezésének 10. évfordulójára bocsátották ki a Magyar Háborús Emlékérmét, melyet a volt szövetséges országok polgárainak is odaitélhettek. A magyar tudomány, irodalom, művészet és közművelődés fellendítése érdekében kifejtett tevékenység elismerésére hozták létre 1930-ban a Magyar Corvin Lánct, -Koszorút és -Díszjelvényt.

1936-ban alapítják a sport és testnevelés terén sikeresen szereplők részére a Toldi Miklós Érdemérmét.

1938-ban jogilag legalizálják a Katonai Mária Terézia Rendet és a Szent István Rendet.

1939-ben az egykori osztrák Vitézségi Érem mintájára a király helyett Horthy képmásával díszített Magyar Vitézségi Érmét alapítanak, melyet 1942-ben Tiszti Arany Vitézségi Éremmel egészítenek ki.

A bécsi döntések nyomán visszacsatolt területek megszállásában részt vett honvédség és csendőrség tagjai számára készült a Felvidéki (1938), az Erdélyi (1940) és a Délvidéki (1941) Emlékérem.

A Szovjetunió megtámadása után, 1941 novemberében megalapítják a Tűzkeresztet, mely harctéri kitüntetést a háborúban való részvételért, a haza védelmében szenvedett sebekért és rokkantságért adományozták. Zsidók nem kaphatták meg.

A kitüntetési sort az 1943-ban külföldiek részére alapított Magyar Szent Korona Rend és az 1944-ben létrehozott Honvédelemért Emlékkereszt tette teljessé.

A korszak kitüntetéseit a 2. világháború idején külföldieknek is adományozták, köztük a hitleri Németország

polgárainak. A magyar államapparátus és a hadsereg tagjai szintén részesültek a szövetségesek kitüntetésében.

A nyilas hatalomátvételt követően, a fasiszta diktátúra céljainak kiszolgálására, módosítják a kitüntetési rendszert, a kitüntetéssel járó ügyeket felgyorsítják, a legénység számára új teljesítményjelvényeket rendszeresítenek.

Szálasi uralmának utolsó heteiben grandiózus kitüntetési rendszert dolgozott ki Hungária Rend gyűjtőnéven, arra az időre, ha német győzelem esetén álma, a "Hungarista állam" megvalósul.

1945-1948 közötti kitüntetéseinkről

1945-ben megindul a romeltakarítás, az ország újjáépítése. Hadat üzennek a faszizmusnak az élet minden területén, rendelet születik a fasisztának minősített jelvények érvénytelenítéséről és betiltásáról. A visszacsatolt területek megszállásáért adományozott érmek viselését megtiltják.

Az új vezetés sem veti el a kitüntetések alapítását és adományozását. Ezek elsősorban a szovjet katonának adományozott kitüntető érmek.

Terveznek egy, az antifasiszta küzdelemben, a demokratikus Magyarország megteremtéséért fáradozók számára adható kitüntetést. Ez lett a Magyar Szabadság Érdemrend.

A független és demokratikus Magyarország érdekében előmozdítása terén érdemeket szerző bel- és külföldi állampolgárok részére hozzák létre a Magyar Köztársasági Érdemrendet és Érdemérmeket.

Az újjáépítés hozta szükségszerű kitüntetések: a Magyar Munka Érdemrend és Érdemérem, a Kossuth-híd Emlékérem, melyet a híd építése során kiemelkedő munkát végeztek számára jutattak.

1948, a szabadságharc centenáriumának éve. Ennek tiszteletére számos kitüntetés lát napvilágot. Kifejezetten ennek emlékeztetere hozzák létre a Kossuth-díjat az alkotó munka elismerésére és ösztönzésére, illetve a Kossuth Érdemrendet.

A szocializmus időszaka (1949-1989)

1948 utáni években az ország akkori vezetői a hagyományos nemzeti szimbólumokat hordozó, köztársasági kitüntetések adományozását megszüntették, vagy külalakjukat és alapszabályaikat gyökeresen átalakították.

A legmagasabb állami kitüntetések – rendjelek, kitüntető címek – alapítására és adományozására a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa volt jogosult.

A Minisztertanács adományozta és általában alapította is a szakmai-hivatásbeli, tudományos és művészeti jellegű kitüntető címeket és díjakat, az érdemérmeket és a kitüntető jelvényeket.

A miniszterek és a tanácsok kitüntető jelvényeket, továbbá ágazati és helyi jellegű szakmai-hivatásbeli, művészeti és tudományos díjakat adományozhattak, melyeket általában a Minisztertanács alapított.

A társadalmi és tömegszervezetek általuk alapított kitüntető jelvényeket adományozhattak, melyek nem tartoztak a szorosabban vett állami kitüntetések közé.

A Minisztertanács és a miniszterek a társadalmi és tömegszervezetek országos szerveivel együtt is alapíthattak kitüntetést.

Jogszabály írta elő, hogy a magasabb szintű állami szerv által alapított kitüntetéshez más állami, illetőleg társadalmi és tömegszervezet által alapított kitüntetés sem elnevezésben, sem külső formájában nem hasonlíthatott annyira, hogy azok összetéveszthetők legyenek.

Egyes kitüntetések nemcsak személyek, hanem vállalatok, szövetkezetek, intézmények, valamint szocialista brigádok, munkacsoportok, továbbá a fegyveres erők, a fegyveres testületek és rendészeti szervek intézete, más szerve és alakulata részére is adományozhattak.

A kitüntetések többsége meghatározott összegű pénzjutalommal, némelyek nyugdíjpótlékkal jártak együtt. Az alapító rendelkezések egyéb kedvezményeket is előírhattak a kitüntetettek számára.

A kitüntetések rangsoránál az adományozó szerv az állami szervek hierarchiájában elfoglalt helyéből kellett kiindulni. A kitüntetési rendszer sajátosságaként egyazon szervnek, személynek ugyanaz a kitüntetés több ízben – a már meglévőnél alacsonyabb fokozattal is – adományozható volt.

Kitüntetések a Magyar Köztársaságban (1989-)

A Magyar Köztársaság kitüntetéseiről hozott 1991. évi XXXI. törvénnyel alapjaiban változtatták meg az eddigi kitüntetési rendszert. Megszűntek a szellemiségüket, elnevezésüket, megjelenési formájukat tekintve idegen, idejüket múlt kitüntetések és megindult az erkölcsi súlyukat veszített elismerések tekintélyének helyreállítása. A törvényalkotók a magyar történelmi hagyományokon alapuló, évszázados múltú kitüntetések megújították. Olyan rendszert hoztak létre, amely alkalmas a Magyar Köztársaság által elismert erkölcsi értékek megbecsülésének kifejezésére.

Mint ahogy arról már fentebb szó esett, 1948 után a történelmileg kialakult kitüntetési rendszer felszámolásával párhuzamosan új típusú, a magyar hagyományoktól idegen, alapvetően a szovjet modellre épülő kitüntetési rendszer honosodott meg. Ennek jellemzői: nagy számú adományozás, a politikai szempontok elsődlegessége a kitüntetettek kiválasztásánál, s a politikai elkötelezettség elismerésére alapított kitüntetésekkel járó privilégiumok biztosítása. Mindezek következtében a magyar kitüntetések elvesztették erkölcsi értéküket, szellemiségüket és elnevezésüket tekintve is alkalmatlanokká váltak arra, hogy eredeti rendeltetésüknek megfelelően, a társadalom elismerését és megbecsülését fejezzék ki.

A Magyar Köztársaság kikiáltását követően a legmagasabb közjogi méltóság, a köztársasági elnök jogkörébe került a törvényekben meghatározott címek, kitüntetések, érdemrendek adományozása, viselésük engedé-

lyezése. A kitüntetés adományozására a miniszterelnök tesz előterjesztést. A köztársasági elnök által adományozott kitüntetések az államfő vagy személyes megbízottja adja át. Az elismerésekkel oklevél jár, s az erről szóló határozatot a Magyar Közlönyben teszik közzé. Ez megfelel a polgári demokratikus hagyományoknak, egyúttal biztosítja a kitüntetések erkölcsi hitelét.

Általában nem korlátozták a korábban adományozott kitüntetések viselését, ezt elsősorban morális megfontolások alapján a kitüntetettekre bízták. A Nemzetvédelmi Kereszt, a Felvidéki Emlékérem, a Délvidéki Emlékérem, az Erdélyi Emlékérem, a Tűzkereszt, a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem, az 1957. november 1. után adományozott Magyar Szabadság Érdemrend viselését azonban megtiltották.

Eltűntek a kitüntetésekkel járó előjogok, anyagi elismerés csak a díjakkal adható. A miniszterek szakmai, az önkormányzatok helyi jellegű kitüntető címet, díjat, oklevelet, plakettet stb. alapíthatnak és adományozhatnak. Ám ezek sem elnevezésükben, sem külső formájukban nem hasonlíthatnak a Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemkereszthez, a Kossuth- és a Széchenyi-díjhoz, s a kitüntető cím kivételével nem viselhetők.

A belügy-, a honvédelmi, az igazságügy- és a pénzügyminiszter a fegyveres erőknél, a rendőrségnél, a rendészeti szerveknél szolgálatot teljesítők részére szolgálati jeleket alapíthat.

A kitüntetések jelképei

A kitüntetés alapítására és adományozására vonatkozó ismérvek összessége az alapszabály, illetve az alapító rendelet. Minden változást alapszabály-módosítás követett, így ezek a rendek, a kitüntetések történetének hű tükröi.

A rendjelvény az egyházi lovagrendeknél ruhára varrott, textiltől készült keresztforma volt. A világi lovagrendeknél jelentek meg a különféle célokat formájukkal, színeikkel szimbolizáló, nem kereszt alakú ékszer jellegű rendjelvények. A kereszt motívum, ha háttérbe is szorul a korai világi lovagrendeknél, idővel újjáéled. Az érdemrendek s más kitüntetések alapítói tovább örökölték a kereszt formát, hiszen nagy hagyománya volt. A kereszt jelentése és jelentősége annyira átértékelődött, hogy a rendek tagolásánál a kereszt elnevezés a rendek fokozatait is jelölte, gyakran akkor is, ha a rendjelvénynek nem volt domináns része a kereszt. A 19-20. században létrejött katonai és polgári érdemeket elismerő kitüntetések jó néhány formája s elnevezése egyaránt kereszt. Ez a hagyomány tehát, mint a kitüntetés lehetséges formája – eredeti vallásos jelentésétől eltávolodva – változatlanul élt tovább, s az érem mellett a legkedveltebb kitüntetési forma lett.

A csillag ősi jelkép. Alkalmazása önállóan, vagy egyes lovag- és érdemrendek magasabb fokozatainál a rendjel mellre tűzendő, kiegészítő jelvényeként egyaránt gyakori. A szocialista társadalmi rend jelképe, ezért ezen országok sok kitüntetésé ötagú csillagot formáz, illetve az érem képébe foglalja e motívumot.

A korona általában a királyságot jelképezi vagy arra utal, még akkor is, ha csak díszítő- vagy függesztő elemként alkalmazzák.

A koszorú jelentése roppant változatos. Jelképezheti a köztársasági államformát, de a civil érdemek, a kultúra szimbólumaként, ugyanakkor hadidíszítményként is előfordul.

A rendjel, a kitüntetés láncon, szalagon (nyak- és vállszalag) vagy kitűzve viselhető.

A korai rendek szalagjai leggyakrabban vörös (a szeretet és a vér, a középkorban az uralkodói méltóság), kék (az égi hatalmak), zöld (jámorság) színűek voltak. Később a rendek, a kitüntetések gyarapodásával szükségessé vált a két, sőt több színű, általában csíkos szalag alkalmazása. A nemzeti színek kialakulása óta egy-egy ország kitüntetései tervezésekor e színösszeállításokat részesítik előnyben. A 18-19. században a vörös a forradalmiság, majd a nemzetközi munkásmozgalom jelképévé vált, a kék napjainkban a béke színe.

A szalag mérete, színe, formája is jellemző a kitüntetésekre. Sok mindent, így fokozatot is jelölhet. A vállszalag általában a legmagasabb, a nyakszalag a középső, míg a mellszalag az alacsonyabb fokozatokat jelöli. Manapság azonban rangosabb kitüntetések is születnek, egyre gyakrabban mellszalagon viselhető formában. A mellszalag formája gyakran az egyes országokra jellemző: ötszögletű (orosz majd szovjet), háromszögletű (Osztrák-Magyar Monarchia), egyszerű, átbújtatott téglalapszalag (pl.: francia).

A szalag önállóan is képviselheti a kitüntetést. A 20. század elején terjedt el a katonai egyenruhákban a szalagsáv. Az Osztrák-Magyar Monarchiában először egy 1909-ben kelt körrendelet írta elő, hogy háborúban, illetve menetöltözeten a kitüntetések helyett csak másfél centiméter széles szalagsávok viselendők. Ezeket a zubbony bal oldalára tűzve, sínbe helyezve viselték a kitüntetések sorrendjében.

A katonai érdemek mindig különleges elismerésben részesültek, ezért e kitüntetéseknek speciális jelrendszere alakult ki. A kifejezetten katonai rendek, keresztetek, érmek esetében éremképük, feliratuk eleve katonai jellegű volt. A polgári és hadi érdemekért egyaránt adományozható kitüntetéseknel a rendjelvényre, csillagra szerelt babér- vagy pálmaággal, koszorúval, a kereszt szárai közé helyezett függesztőelemként alkalmazott vagy a szalagra erősített kardokkal, illetve a szalag színezésének, csikozásának változtatásával jelezhető katonai mivolta. Ily módon az is kifejezhető, hogy a katonai fegyveres harc vagy más háborús tevékenység során, illetve békeidőben tanúsította-e érdemeit.

Az egyes csatákban, hadjáratokban való részvételt a szalagra erősített feliratos fémpántok, a többszöri adományozást egyszerű fémpántok jelképezhetik. (Pl.: Sebesültek Érme, ahol a sebesülések számát a szalag vörös csikjai jelzik.)

Az Osztrák-Magyar Monarchiában 1860-tól létezik hadidíszítmény.

A többszöri fémből készült kitüntetések fokozatait, rangsorát anyaguk, megmunkálásuk minősége is jelzi. A magasabb fokozatok aranyból vagy aranyozással, az

alacsonyabbak ezüstből, bronzból, vasból vagy más fémből készültek. Az ékkövek mindig rangot, esetenként "osztályon felüli" sorolást jelentenek.

Napjaink kitüntetései csak egy kis része ékszer jellegű, ugyanakkor a régi, egyedi kivitelű kitüntetések felveszik a versenyt az ékszerekkel. Ám itt is egyre nagyobb teret hódít a gépesített sorozatgyártás. Az ötvösség általánosan alkalmazott díszítő eljárásai mellett a rendjelgyártás kedvelt, speciális és mutatós díszítésmódjává vált a jelvények, csillagok felületének briliánsutánzatú, "fémkristályos" megmunkálása, amely olyan hatást kelt, mintha csiszolt ékkövekkel lennének sűrűn, sorokba kirakva.

A kitüntetések számának növekedése fokozatosan létrehozta az e munkára szakosodott mesterek, cégek körét. Az egy-egy fővárosban, uralkodói, államfői székelyen nemegyszer több generáción át működő udvari ékszerész, "kitüntetésgyáros" dinasztiák dolgoztak. Nevük, jelzésük a jó minőséget garantálta.

Az adományozásról és a viselésről

A kitüntetéseket az alapító szerv vagy személy, illetve jogutódja, esetenként olyan szerv vagy személy adományozhatja, amelyre/akire ez a jogkör törvényesen átruházható. A fejedelmi lovagrendeknél s az érdemrendek egy részénél a nagymester jogkörébe tartozott, hogy a rendtagokból álló tanáccsal, a káptalannal együtt, vagy annak javaslatára a kitüntetendő személyről döntsön. A nagymester többnyire az uralkodó, ahol ilyen nem volt, ott az államfő tölti be ezt a tisztséget. A kitüntethetőségnek sokféle követelménye lehetett: többgenerációs nemesi származás, bizonyos beosztások illetve rangok, vallási, életkori megkötöttségek, stb. Voltak rendek, amelyeket csak egy másik rend birtokában lehetett megkapni. (Pl.: a francia Szentlélek Rendhez csak a Szent Mihály Rend tagjai juthattak.)

Egyes rendekért, kitüntetésekért tilos volt folyamodni, másokat ellenben kérvényezni, a kérelmet indokolni kellett. Némely hadjáratok, csaták emlékére kiadott kitüntetéseket az összes résztvevő megkapta, más katonai vagy polgári kitüntetéseket viszont szolgálati időhöz kötötték.

A kitüntetés dokumentációja az adományozási okirat. A rendlovagok, a kitüntetettek kapták. A rendjelek, kitüntetések elnyerésével esetenként a kitüntető gesztuson túlmenő jogok is jártak. Nemesség és különféle címek, az uralkodó udvaránál élvezett előjogok, a rendjel viselésének joga és ezzel összefüggésben az is, hogy a kitüntetett címerét a rendjellel ékesíthette.

Igen fontos kedvezménye volt az egyes rendeknek, kitüntetéseknek, hogy tulajdonosaik pénzbeli járadékot kaptak, s ezek egy részében özvegyeik és árváik is részesültek. Külön szabályok egész sora foglalkozott a rendjelek, kitüntetések viselésével. Régebbi századok rendjeleit – büntetés terhe mellett – állandóan viselni kellett, melyhez ünnepélyes alkalmakkor díszes, drága rendi ruha is társult.

Az összes kitüntetést csak ünnepélyes alkalmakkor kellett eredetiben, az alkalomra előírt módon viselni.

Az ésszerűsítés vezetett a „kisdíszítmény”, a „kisdekoráció” bevezetéséhez. A Monarchiában erre először 1908-ban került sor. A rendelet lehetővé tette, hogy a vállszalagos fokozatok tulajdonosai háborúban, hadgyakorlatok alkalmával a rend lovag-, vagy kiskeresztjét viselhessék, melynek háromszögletű szalagjára tűzték a rendjel – csillag – kicsinyített mását. Később a középső és az alsó fokozatokhoz is készült ilyen kisdekoráció. Polgári öltözeten is szabad volt a rendjelvényeket eredetivel megegyező, de miniatűr formában viselni. Esetenként úgynevezett frakkláncra helyezték. További egyszerűsödést jelentett a már említett szalagsáv bevezetése. A kitüntetés fokozatát a szalagsávra tűzött miniatűr jelezte.

A rendjeleknek, kitüntetéseknek minden országban kialakult a rangsora, amely a viselési sorrendet is meghatározta. Általános szabály: a magasabb fokozatú kitüntetés megelőzi az alacsonyabbat, a hadi díszítményes az ugyanolyan fokozatú polgári kitüntetés elé kerül. A bal oldalon, mellszalagon viselt kitüntetések rangsora belülről, a szív felől kifelé halad, míg a nyakban viselt fokozatok s csillagaik rangsora felülről lefelé.

Élvező a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága Történeti Osztályának legérdekesebb kitüntetéséből

1. Magyar Országos Tűzoltó Szövetség Szolgálati Érem, 20 évi szolgálat után
(magánszemélytől)

2. Vöröskereszt Ezüst Díszérme hadidíszítménnyel
A Nemzetközi Vöröskereszt megalakulásának 60. évfordulóján, 1914-ben eddig még nem tapasztalt vérengzés vette kezdetét. Milliók ragadtak fegyvert s törtek egymás életére, mikor a harcoló felek közé lépett az irgalmasságot hirdető s cselekvő nemzetközi szervezet. I. Ferenc József átérzve ennek jelentőségét, egy közös osztrák–magyar vöröskereszt kitüntetést alapított. E díszjel 4 osztállyal indult, de a kiemelkedő személyi cselekmények száma és változatossága rövid időn belül olyan különbözeteket teremtett, hogy alig egy év elteltével szükségessé vált 12 fokozattá való bővítése. Ebben benne foglaltatik a díszérem 5 változata is. Az érdemjelek közül a legfontosabb az osztályon felül álló, legmagasabb kitüntetés – a Csillag. Eredetileg csak uralkodóknak szánták, de 2 év múltán már magas rangú hadvezéreknek is adományozták.

Az Érdemcsillagot, amely önálló kitüntetés volt, 4 olyan vezérezredes is megkapta, akik előzőleg I. osztályú kitüntetés tulajdonosai voltak, ezért ők a kettőt együtt viselhették. A Vöröskereszt-Csillagot a jobb oldalra tűzték fel. Két érdemjelet egyszerre csak akkor lehetett viselni, ha az egyik hadijelvényes volt, a másik nem. A tisztí fokozat csak hadidíszítményes lehetett, s ezt a bal oldalon feltűzve hordták.

Ezen érdemjelek még a háború vége felé is – más kitüntetésekkel ellentétben – anyag és kidolgozás fi-

nomságukat megtartották. A kereszték mind ezüsből készültek, a szív pajzsok mindig arany foglalatú piros zománc kereszték. Az érmek I. osztálya aranyozott ezüst, a II. osztálya ezüst, a III. osztálya bronz. A hadidíszítményeseknél ezüst és aranyozott bronzot különböztetünk meg.

A hadidíszítményes érdemkereszt önfeláldozó munka és veszélyes helyzetben cselekedett harci jellegű áldozatok elismerése, míg az ékítmény nélküli a nagy értékű adományok köszönete. Ez utóbbit akár pénzzel is, s a Vöröskereszt más anyagi támogatásával lehetett elnyerni.

A Vöröskereszt érdemjeleit a kitüntetett halála után vissza kellett szolgáltatni, azonban a díszermeket az örökösök megtarthatták. Az érdemjelekből általában keveset adományoztak. 1918 végéig 19 csillagot, 184 I. osztályút; tiszti keresztből kb. 800-at a fellelhető adatok szerint. A II. osztályú érdemkereszt és díszérem száma természetesen az előbbiektől több-szöröse, de mennyiségük így sem hasonlítható más kitüntetések nagy számához.

(magánszemélytől vétel)

3. Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadiszalagon

A Katonai Érdemkeresztet – Verdienstkreuz – Ferenc József 1849-ben alapította tisztek számára. Eredetileg egy, majd 1914-től három osztálya volt. A szalagos fokozatokat fehér-piros szegélyes, keskeny fehér-piros csíkos szalagon viselték.

(Pécsi FEK Gyűjtőklub, gyűjtés)

4. Arany Vitézségi Érem

Jelentőségét tekintve kiemelkedik a Habsburg uralkodók által alapított jutalom- és érdemérmek közül. II. József, az általa alapított "Katonai érdempénz"-t – 1809-től Vitézségi Érem – a katonák személyes bátorságának elismerésére szánta, hogy az a pénzjutalomnál maradandóbb kitüntetés lehessen. Elnyeresének feltételei között szerepelt: veszélyben forgó bajtárs megmentése, hadi- vagy diadaljelvény, kincstári vagyon megóvása, visszaszerzése. Az aranyból és ezüsből készült – később kisebb ezüst, majd bronz fokozattal bővített – érmet az éppen uralkodó császár-király arcmásával verték. A Vitézségi Érem oly becses kitüntetéssé vált, hogy azt a tisztek is megirigyelték, s 1917-ben hadserege tisztjeinek óhajára IV. Károly Tiszti Arany Vitézségi Érmét alapított.

A gyűjteményünkben őrzött Arany Vitézségi Érem korábban Igmándy-Hegyessy Iván tulajdona volt.

(magánszemély ajándéka)

5. Katonai Jubileumi Kereszt

Ferenc József uralkodásának 60. évfordulójára (1908) Jubileumi Keresztet alapított a hadsereg tagjai, az udvari és polgári alkalmazottak számára. Az igényjogosultság feltétele: 3 évi szolgálat, a 21. életév betöltése, nyugdíjjogosultság, férfiak és nők végleges vagy ideiglenes alkalmazása a birodalom egész területén. Az ideiglenes szolgálatra behívot-

tak nem, viszont a veteránok rang és vallásra való tekintet nélkül katonai szalagon kapták meg. A jubileumi keresztből csak egyet lehetett kapni és viselni. Mintegy másfélmillió példányban adományozták.

(Gönczi Ferenc gyűjtése, Kozma-hagyaték)

6. 1912-13. évi Mozgósítási Kereszt

A hadsereg azon tagjai számára adományozhatták, akik az 1912-es mozgósításkor tényleges katonai szolgálatra voltak behívva, s négyheti szolgálatot teljesítettek. Az Osztrák–Magyar Monarchia az ekkor fennálló háborús veszély miatt kénytelen volt részleges mozgósítással előkészületeket tenni. Ennek elmultával leszereltette a tényleges állományon felül behívott katonákat, akik ezután emlékkeresztet kaptak. A mozgósítás gyakorlatilag a sereg minden egységét érintette. Egymillió példányban adományozták.

(Kozma-hagyaték)

7. Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal

Az I. Ferenc József által alapított Koronás Tiszti Érdemérem volt az első olyan katonai kitüntetés, amely ellenszenvet váltott ki a magyar hadseregben. Az osztrák császári korona alkalmazása a kitüntetésen közjogi szempontból is sérelmes volt, s többen a hadseregből való távozásukkal adtak nyomatékot véleményüknek, míg másokat koholt vád alapján – a nyilvánosság kizárásával – megfosztották tiszti rangjuktól. Ebből okulva, valamint a szentpétervári 1917. februári forradalom rendkívül nagy hatására, azon év május 12-én IV. Károly által kiadott érmeken a császári mellett megjelenik a királyi korona is, s mindkettőt koszorú övezi. Csak a tiszti állomány számára adományozták.

(Pécsi FEK Gyűjtőklub, gyűjtés)

8. Károly Csapatkereszt

Példásnak nevezhető alapszabálya előírta, hogy a jogosultság megállapításakor csak az arcvonalbeli – 12 hetes, folyamatos – szolgálat vehető figyelembe. Így talán nem meglepő az a tény, hogy a monarchia 753 tábormoka közül mindössze 27 kapta meg. A kitüntetés az 1813-14-es Hadseregkereszt mintájára készült, de annál lényegesen egyszerűbb formában. Alapítási éve: 1916.

(Rózsai Ágnes muzeológus gyűjtése)

9. Vitézi Jelvény

A Horthy-kor elsőként létrehozott kitüntetető intézménye a Vitézi Szervezet volt. Alapító rendelete a vitéztől megkövetelte, hogy legyen mintapolgár, keljen minden belső és külső ellenséggel szembe a haza védelmére, támogasson minden nemzeti irányú szervezkedést. A vitézzé avatandókat az 1. világháborúban kitünt tisztek és legénység köréből választották ki. Területi alapon szerveződtek, szervezeteiket az Országos Vitézi Szék fogta össze, főkapitányuk Horthy Miklós volt. A jelvényt 1921-től adományozták. *(magánszemélytől vétel)*

10. Magyar Háborús Emlékérem kardokkal, sisakkal

Az 1. világháború befejezésének 10. évfordulójára alapították az emlékérmét, melyet Kisfaludy-Strobl Zsigmond tervezett. Az 1. világháború frontjain szolgálatot teljesítő katonák, özvegyeik és árváik, továbbá azok a civil személyek kaphatták meg, akik a honvédségnél vagy a hátszágban a fegyveres erőt segítették, a sebesültek és hadifoglyok érdekében eredményesen tevékenykedtek. Az emlékérem kard és sisak nélküli változatát azoknak az igényjogosultaknak – özvegyeiknek, árváinak – adományozták, akik tényleges katonai szolgálatot nem teljesítettek. A kitüntetést a volt szövetséges államok polgárainak is adományozhatták.
(Pécsi FEK Gyűjtőklub, gyűjtés)

11. Magyar Kis Ezüst Vitézségi Érem

1939. áprilisától az egykori osztrák Vitézségi Érem mintájára, a király helyett – mivel az ország élén, sajátos módon, kormányzó állt – Horthy képmásával díszített Magyar Vitézségi Éremet alapítottak, amelyet 1942-ben Tiszti Arany Vitézségi Éremmel egészítettek ki. A kitüntetést a honvédség, a csendőrség, s más fegyveres testületek legénységi állományából azoknak adományozták, akik az ellenséggel szemben személyes vitézségükkel, hősi önfeláldozásokkal értékes szolgálatot teljesítettek a haza számára.
(magángyűjteményből)

12. Tűzkereszt koszorúval, kardokkal

A Szovjetunió megtámadását követően, 1941 novemberében alapítják a Tűzkeresztet, mely harctéri elismerést a háborúban való részvételért, a haza védelmében szenvedett sebekért és rokkantságért adományozták, ám zsidók nem kaphatták meg. Három fokozata közül a Tűzkereszt kardokkal és koszorúval a hadsereg tagjai illetve olyan civilek kaphatták meg, akik a fronton fegyverrel harcoltak. A Tűzkeresztet koszorúval a hadművelleti területre felvonult, a harcban ténylegesen részt nem vett alakulatok tagjai és polgári beosztottjai, a Tűzkeresztet pedig a hátszágban mozgósított katonák, valamint polgáriak, továbbá minden olyan személy igényelhetette, aki harceszköz által sebesült meg. A Tűzkereszt háborús kitüntetésnek számít.
(törzsanyag)

13. Magyar Vöröskereszt Érdemérme hadidíszítménnyel

A Magyar Vörös Kereszt Díszjelvény gyűjtőnéven alapított kitüntetés elsősorban a magyarországi nyomor enyhítése érdekében tevékenykedő külföldiek elismerését szolgálta. A Vörös Kereszt keretében, illetve a közegészségügyi és közjótékonyág terén szerzett érdemek elismerésére. Az 1922-ben alapított kitüntetésnek 3 fokozata volt, 1938-ban 5 fokozatúra bővítették.
(magángyűjtő ajándéka)

14. Magyar Munka Érdemrend és Érdemérem, bronz fokozat

Az országgyűlés alapította 1948-ban. Előbb a köztársasági elnök, később az Elnöki Tanács adományozta. 1953-ban törvény szüntette meg az adományozást.

A kitüntetést a hároméves gazdasági terv megvalósítása érdekében, illetve az ötéves terv előkészítésében és végrehajtásában, a mezőgazdaságban, az iparban, a közlekedésben, a kulturális és szociális építőmunkában kiváló érdemeket szerzett civil személyeknek adományozták.

Arany, ezüst, bronz fokozata volt. Mindhárom fokozat az alapszabályban meghatározott zárt számban volt adományozható. Később kiszélesítették a kitüntetettek körét.

Az érdemrend mellé pénzjutalom járt.

Összesen 2216 személy részesült e kitüntetésben. (1978. január 1-i adat)
(magánszemélytől vétel)

15. Szocialista Hazáért Érdemrend

Az Elnöki Tanács alapította 1966-ban, s egy ízben, 1967. május 1. alkalmával adományozta. Am méltanyosságból ezután is sor került az adományozásra. Az érdemrendet – hazánk szocialista társadalmi rendjének megteremtése érdekében – 1945 előtt, a forradalmi mozgalomban kifejtett és elismert kimagasló tevékenység kitüntetéseként adományozták. A kitüntetéssel kedvezmények és juttatások jártak, így pl.: nyugdíj-kiegészítés, garantált minimális nyugdíj; vasúti utazási kedvezmény; évenkénti kedvezményes családi üdülés; gyermeke(i)nek felsőoktatási intézménybe való jelentkezése esetén kedvezményben való részesítése; stb.

9.516 személy részesült ilyen elismerésben. (1978. január 1-i adat)
(magánszemélytől)

16. Közbiztonsági Érem, arany fokozat

A kitüntetést a közbiztonság fejlesztésében, a közbiztonsági szolgálat terén szerzett érdemek elismeréseként a belügyminiszter adományozta. Az éremnek arany, ezüst és bronz fokozata volt. A rendőrség tagja, a rendőrség kötelékében – esetleg megszakítással is – eredményesen eltöltött 30 évi szolgálat után arany, 15 évi szolgálat után ezüst, 5 évi szolgálat után a bronz fokozatra tarthatott igényt. Kimagasló érdemek alapján a meghatározott idő letöltése előtt is adományozhatták az érem bármelyik fokozatát.
(törzsanyag)

17. Országos Általános Kiállítás érme (1885)

Felirat: ORSZÁGOS ÁLTALÁNOS KIÁLLÍTÁS BUDAPESTEN 1885 – FARKAS JÓZSEFNEK DANTOVA AZ ÉRDEM JELÉÜL
(Gönczi Ferenc gyűjtése)

18. Országos Iparos Szövetség Aranyérme (1929)

Felirat: ORSZÁGOS IPAROS SZÖVETSÉG ARANYÉREM 1929 – MAGYAR IPAR FEJLESZTÉSE KÖRÜL • SEBŐK JENŐ VEZÉRIGAZGATÓ URNAK • SZERZETT KIVÁLÓ ÉRDEMEIÉRT.
(*törzsanyag*)

19. Falu Országos Szövetség érme (1934)

A Falu Országos Szövetség nagyobb kiállításain adományozták a jelesebb kiállítók kitüntetéseként.
(*törzsanyag*)

20. Virágos Hét Kaposváron – Mezőgazdasági és Ipari Kiállítás érme

Mezőgazdasági és Ipari Kiállításra kiadott érem (1934.09.23-30.).

Az arra érdemes kiállítókat Arany (I. díj), Ezüst (II. díj) érmeikkel, valamint Elismerő oklevéllel (III. díj) jutalmazták. Két kiállító különleges elismerésben részesült, mivel – idézve a korabeli helyi sajtót – „azok díjazására még az aranyérem sem elegendő...”

(*magánszemély ajándéka*)

21. Balatonszemesi Nemzetközi Teniszverseny**II. helyeztjének díja (1939)**

A korabeli helyi sajtó nem tudósított erről az eseményről.

(*magánszemélytől*)

22. Dél-Dunántúli Kerület bajnoka (1940/41), plakett

A Kaposvári Rákóczi AC nagyszerű tavaszi idényt produkálva szerezte meg a Dél-Dunántúli Kerület bajnoka címet, s így feljutott a nemzeti bajnokság harmadik osztályába (NB III).

(*magánszemélytől*)

23. Birkózóbajnokság II. helyeztjének érme szalagon

Magyar Birkózó Szövetség nyugati kerület görög-római birkózóbajnokság II. helyeztjének érme.

A Magyar Birkózó Szövetség a Kaposvári Levente Egyesületet bízta meg a kerület 1944. évi egyéni

bajnoki versenyének megrendezésével. Ez volt a „Szent László király” sportév első birkózóversenye. Az eseményre március 12-én került sor a Korona Szálló nagytermében, szép számú érdeklődő előtt. A rendezvényre a Dunántúl 10 városából érkeztek a legjobb birkózók, kik nívós mérkőzéseket vívtak. A mérkőzéseket vegyes rendszerben (szabadfogás, görög-római) kerültek megrendezésre, 7 súlycsoportban. Kaposvár 2, Győr 3, Pécs és Szigetvár 1–1 versenyzője szerzett bajnoki címet.

(*törzsanyag*)

24. A Magyar Athletikai Szövetség plakettje

A Magyar Athletikai Szövetség kaposvári versenyének plakettje.

A versenyre 1941. szeptember 14-én került sor a kaposvári Turul pályán több ezer néző jelenlétében. A sportolók síkfutásban (a férfiak 5, a nők 2 távon), magas-, távol- és rúdugrásban (férfiak), diszkoszvetésben, súlylökésben (férfiak) -dobásban (nők), gerelydobásban (férfiak) vetélkedtek. A 12 első helyezett tiszteletdíjat kapott, a nők az egyesület (KTSE) plakettjét kapták emlékül.

(*törzsanyag*)

Felhasznált irodalom:

Makai Ágnes – Héri Vera: Kitüntetések. Zrínyi Kiadó. Budapest 1990.

A Magyar Népköztársaság kitüntetései.

Szerkesztő: dr. Besnyő Károly.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest 1979.

Zeidler Sándor: Kitüntetések a Magyar Köztársaságban.

Kossuth Könyvkiadó 1995.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

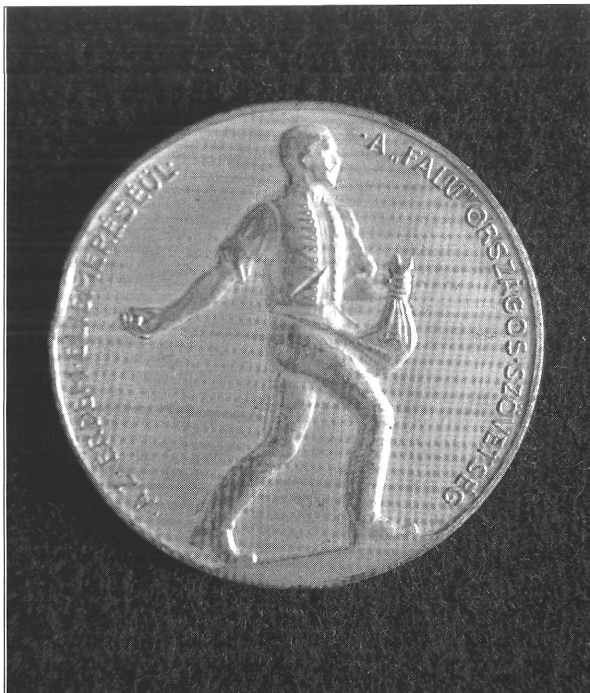
16.

17.

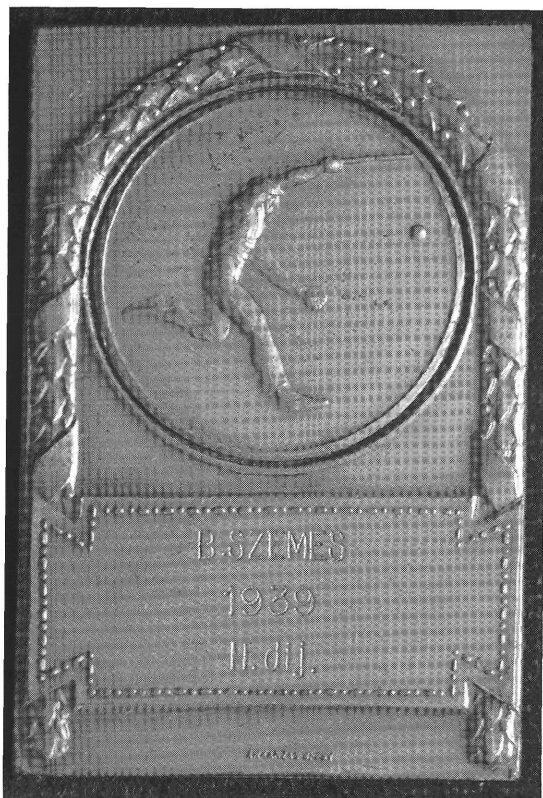
18.

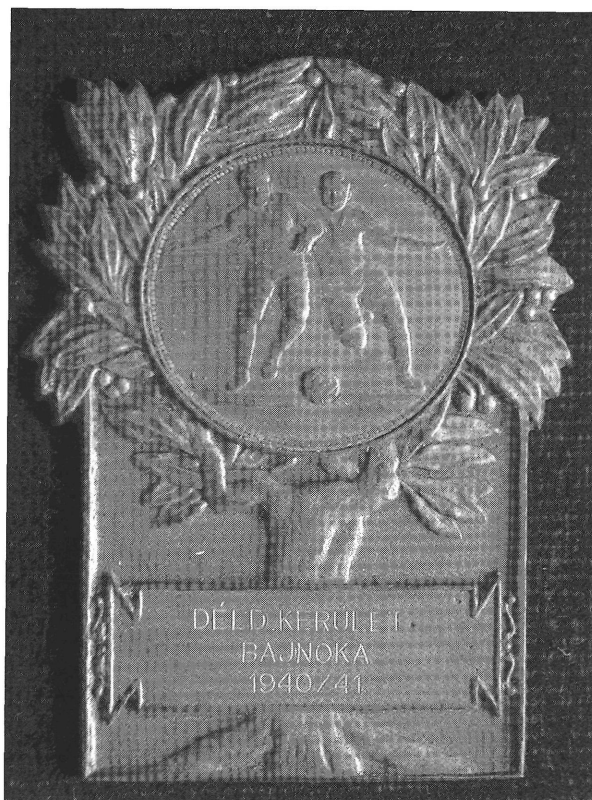
19.

20.

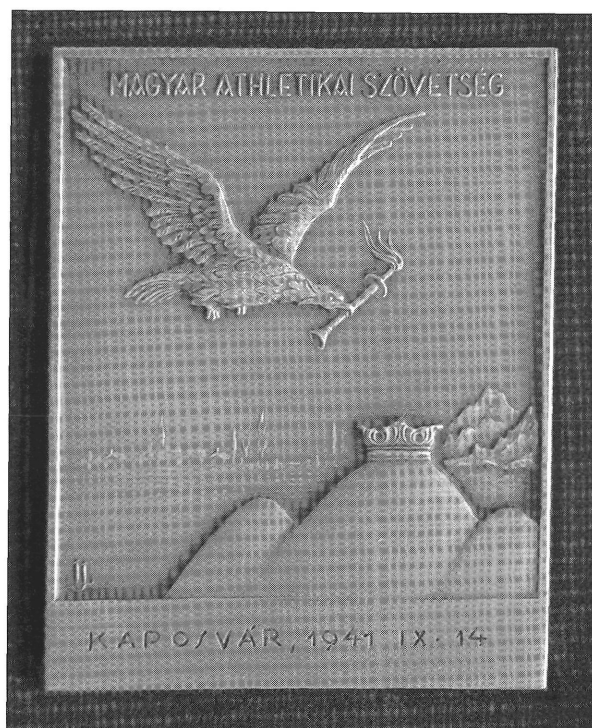
21.

22.

23.

24.

The acknowledgement of merit...

NORBERT GYURÁKOVICS

A number of volumes about orders have appeared in print. These volumes either relate the rewarding system of a certain period, or else we can read about the development of a specific, important collection and its most treasured artefacts. Only a few authors undertake that difficult task to show as a whole the history of orders from the beginnings until the present. Because of this fact – I believe – it is time to give a short summary of these volumes for the benefit of the interested public.

People had always had a wish, – and most probably this feeling will remain in the future – that their work, diligence and loyalty to be honoured. The donators,

bearing in mind the motivating strength lying in rewarding, found different forms to award the worthy. There are a number of different methods to show one's respect – cash, gift, promotion etc. – but the study deals only with the appreciation rewarded by medals or orders.

The reader can learn about the development of orders, the changes in the Hungarian system of rewarding (from the Middle Ages until the present), the establishment circumstances and the conditions of donation. At the end of the study, to illustrate the written material, a few interesting pieces of the historical-numismatic collection are shown.